

שו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

צילון מס' 41

הלכות תפילת הדרך

תיקנו חכמים שכל היוצא לדרך יאמר 'תפילת הדרך' לפי שכל הדרכים בחזקת סכנה, והשטן מקטרג בשעת סכנה, לכן יש לבקש מהקב"ה שישמרנו מהסכנות. בגמרא מבואר שתפילת הדרך היא מעין בקשת רשות מהקב"ה לצאת לדרך.¹ יש שביארו טעם נוסף לפי דברי חז"ל שהדרך ממעטת את האדם מן הממון ומן השם.² לכן תיקנו חכמים ברכה ותפילה שלא יתמעטו אלו הדברים.³ תפילת הדרך או ברכת הדרך: יש אומרים שברכת הדרך היא בגדר 'תפילה', ולכן אינה פותחת ב'ברוך', ורק משום שיש בה אריכות דברים חותמים בה ב'ברוך',⁴ אולם יש אומרים שהיא 'ברכה' כשאר ברכות.⁵ (נפק"מ ראה לקמן האם מוציא אחרים יד"ח).

מסלול ההמראה¹⁴, וי"א שמברך רק כשהמטוס מתרומם לגובה כזה שמהווה סכנה אם ח"ו יפול¹⁵.

אם שכח לומר תפילת הדרך בתחילת הנסיעה ונזכר לקראת סיום הנסיעה, האם עדיין יכול לאומרה בברכה?

אם שכח לאומרה בתחילת דרכו, רשאי לאומרה בהמשך הנסיעה כל עוד ויש לפניו דרך כשיעור פרסה (כ- 4 ק"מ) עד שיגיע לעיר. אבל אם הגיע כבר קרוב לעיר פחות משיעור פרסה, יאמרנה בלי הזכרת שם ה' בחתימה¹⁶. מ"מ אם שכח ולא אמר בנסיעתו יכול לומר תפילת הדרך בחזרתו, אם יש לו שיעור נסיעה כנ"ל.

הנוסעים לטיול שנתי לכמה ימים האם יברכו כל יום תפילת הדרך מחדש, או שברכה אחת מספיקה לכל הימים?

הנוסעים לטיול כמה ימים ברציפות ולנים בלילה במקומות אכסניה, ולמחרת ממשיכים בדרכם למסלולים ולאטרקציות שונות, יש להם לברך כל יום מחדש תפילת הדרך¹⁷, כי תפילת הדרך דומה לברכת התורה שהברכה מועילה לאותו היום עד הבוקר למחרת¹⁸.

אולם, אם ממשיכים בנסיעתם גם בלילה כגון שנוסעים ברכבת או בספינה, יש אומרים שאין להם לברך תפילת הדרך בשם ומלכות¹⁹, וטוב שיזכירו את תפילת

מכונת או רכבת, אפילו אם נוסע מרחק יותר מכמה פרסאות, כיוון שהסכנה לא נמשכת זמן רב - אין אומרים את 'תפילת הדרך' בברכה (וכן מנהג הספרדים).⁹ אולם לדעת פוסקים רבים, כוונת חכמים לקבוע את מרחק הדרך שעליה צריך לומר את תפילת הדרך. משום שכלל שהדרך ארוכה יותר, כך היא מתרחקת יותר מן הישוב, וכך הסכנות שבה מתרבות, ולזמן הנסיעה בפועל אין חשיבות. לפיכך, גם בזמנינו, שאנו נוסעים במכוניות מהירות, מודדים את אורך הדרך, ואם היא יותר מ'פרסה', חייבים לומר את תפילת הדרך בברכה גם בנסיעה קצרה (וכן מנהג האשכנזים)¹⁰.

באיזה שלב של הנסיעה הוא הזמן הראוי ביותר להתפלל תפילת הדרך?

היוצא לדרך יאמר תפילת הדרך אחר שהחזיק בדרך, והיינו אחר שיצא מהעיר ועבר מעט יותר משבעים אמה, (להגרי"ח נאה 35 מטר, לחזו"א 45 מטר)¹¹. והטעם שלא תיקנו לברך מיד ביציאתו מביתו, לפי שיש חשש שמא לבסוף לא ייצא לדרך ותהיה בירכתו לבטלה¹². ויזהר לכתחילה לאומרה מיד בתחילת הנסיעה ולא ימתין עד שיעבור שיעור פרסה, כי יש דעות שיכול לברך רק בפרסה הראשונה¹³.

בטיסה במטוס יש אומרים שמברך מיד כשמתחיל המטוס לנסוע במהירות על

באיזה נסיעה צריך לברך ברכת הדרך, והאם מברכים אותה בשם ומלכות?

תיקנו חכמים לומר את תפילת הדרך על דרך שאורכת יותר מ'פרסה', ארבעה ק"מ בקירוב (3,840 מטר להגרי"ח נאה. 4,608 מטר לחזו"א). ואם הדרך קצרה משיעור 'פרסה' אין אומרים תפילת הדרך, שהואיל והיא קרובה למקום ישוב, מן הסתם אין בה סכנה כל כך⁶. אין הבדל בין אם עוברים את הדרך הנ"ל בהליכה ברגל או ברכיבה על חמור או בנסיעה במכונית או בטיסה במטוס, והעיקר הוא שאם אורך הדרך יותר מפרסה אומרים תפילת הדרך, ואם פחות - אין אומרים. אמנם, אם יש סכנה מיוחדת בדרך, גם אם היא פחות משיעור 'פרסה' אומרים את התפילה⁷. תפילת הדרך חותמים בה בשם ומלכות⁸.

האם שיעור פרסה מתייחס למרחק הנסיעה או לזמן הנסיעה בפועל, ומה הדין כשנוסעים ברכב או ברכבת בנסיעה מהירה שנסיעת 'פרסה' אורכת רק שלוש דקות?

יש אומרים, ששיעור 'פרסה' הוא שיעור של זמן הליכת פרסה, והיינו שבעים ושתיים דקות, שזה הזמן שלוקח לאדם ממוצע ללכת שיעור 'פרסה' בדרך לא סלולה. אולם אם הדרך אורכת פחות משבעים ושתיים דקות, כגון שנוסע באמצעות

13 רמ"א שם.

14 הגרי"א קמניצקי אמת ליעקב הערה 139.

15 הליכו"ש פרק כא סעיף ד.

16 שו"ע שם.

17 הרדב"א (ח"ו תשובה ב' אלפים קע"ו). שו"ע שם סעיף ה' ומשנ"ב שם ס"ק כד. ילקוט יוסף מהדורות תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קי' הערה ז, עמוד ח'. וכ"פ בשו"ע הרב. אולם בסידור כתב שיאמרנה ביום הראשון בשם ומלכות ובשאר הימים יחתום בלי הזכרת ה'. דעת הקיצור שו"ע, לחלק אם ישן במקום ישוב או ישנת תחת כיפת השמיים (בשטח) וזה לשונו (סימן ס"ח סעיף ה'): אם הולך ביום ובלילה, או שהיה לן שלא במקום ישוב, פעם הראשונה אומרה בחתימה, ובשאר הימים אומרה בלא חתימה, כי כל זמן שלא לן במקום ישוב, נחשב הכל כדרך אחד.

18 ביאור הגרי"א שם. לפי זה אם משכימים למחרת ויוצאים לדרך קודם עלות השחר יש להמתין מלבדך עד אחר השחר. ביאור הלכה שם.

19 משנ"ב ס"ק כו.

1 ברכות כט, ב.

2 ירושלמי ברכות פרק ד הלכה ד.

3 בראשית רבה פרשה לט.

4 טור סימן קי' סעיף ו בשם פירוש ר"י.

5 מהר"ם מרוטנובורג הובא בשו"ע סימן קי' שהסמך אותה לברכה, ראב"ד תשובות ופסקים סימן מד והקשה מדוע אין בה הזכרת מלכות.

6 ברכות ל, א. שו"ע סימן קי' סעיף ז. משנ"ב שם ס"ק ל.

7 משנ"ב שם.

8 שו"ע סימן רל סעיף א. ועיין בפסקי תשובות שם אות ב.

9 יבי"א ח"ב או"ח יד. אור לציון ח"ב פ"ז אות כ"ז.

10 המשנה ברורה (שם ס"ק ל) פסק שגם הנוסע על מסילות ברזל (רכבת) צריך לברך על נסיעה במרחק פרסה. (עפ"י ראב"ה ברכות פ"ו ואליה רבא) שיש לברך בכל דרך שהיא לפחות פרסה "לא שנא בספינה לא שנא ביבשה". תשובות ונהגות חלק א קצט.

11 שו"ע שם סעיף ז. ומשנ"ב שם.

12 אליה רבה שם.

הדרך בברכת "שומע תפילה" שבתפילת שמונה עשרה כדי לצאת ידי חובת כל השיטות²⁰.

האם מותר להוסיף בתפילת הדרך בקשות פרטיות כגון סכנת תאונות, מחבלים, ידויי אבנים וכדומה?

בימנו הסכנות הטמונות בדרך הם בעיקר סכנות מתאונות או מחבלים, יותר מאשר חיות רעות וליסטים, לכן יש הסוברים שנכון לציין ולהוסיף בנוסח תפילת הדרך גם את סכנת התאונות וכל הסכנות העלולות להתרחש²¹. ויש אומרים שהרוצה להוסיף רשאי²². ויש אומרים שבאמירת "כל מיני פורענויות המתרגשות לבוא לעולם" כלולות גם תאונות הדרכים, ולכן אין צורך להוסיף על הנוסח שתקנו חכמים²³.

מי שנוסע לבדו האם יכול לומר תפילת הדרך בלשון יחיד או שחייב להזכיר בלשון רבים?

תפילת הדרך צריך לאומרה בלשון רבים²⁴. הטעם שנאמרת בלשון רבים, כדי לכלול את עצמו עם צורכי הרבים שמתוך כך תפילתו מתקבלת בשמים יותר²⁵. ובדיעבד אם אמרה לשון יחיד יצא ידי חובה²⁶. והטעם שאף ההולך יחיד אומר לשון רבים, ואינו נראה כדובר שקר, לפי שכל הזמן הולכים עוברי דרך בעולם שצריכים ישועה ושמירה²⁷.

י"א שבמילה "ותתנני לחן ולחסד" יאמר בלשון יחיד, ויש לזה טעם ע"פ הסוד²⁸. אולם יש חולקים גם בזה.

האם צריך לעצור את הרכב בצד כדי לברך תפילת הדרך, או שאפשר לברך תוך כדי נסיעה?

הנוסע במכונית, מעיקר הדין אינו צריך לרדת מהמכונית כדי לומר תפילת הדרך בעמידה²⁹. אולם, אם תנאי הדרך מתאימים לכך מבחינה בטיחותית ומאפשרים עצירה בשולי הדרך ואין הזמן דוחק, מידת חסידות היא לעצור את הרכב בשוליים ולומר תפילת הדרך במתינות ולא תוך כדי נהיגה³⁰. אולם אם אין הדרך מאפשרת זאת יכול לאומרה גם תוך כדי נהיגה³¹.

האם יש עדיפות שכל אחד יאמר בעצמו תפילת הדרך, או שרשאי לצאת על ידי אחר?

נחלקו הפוסקים האם תפילת הדרך היא בגדר 'ברכה' או 'תפילה', והנפק"מ האם יכול להוציא ידי חובה את האחרים, יש אומרים שברכת הדרך היא בגדר תפילה, (ולכן אינה פותחת ב'ברוך', ורק משום שיש בה אריכות דברים חותמים בה ב'ברוך')³². לשיטה זו, לכאורה אין אחד יכול להוציא את חברו ה'בקי' ידי חובה³³. אולם יש אומרים שהיא ברכה כשאר ברכות³⁴. ולשיטתם אפשר להוציא את הרבים ידי חובתם כמו בשאר ברכות. לכן, מעיקר הדין רשאי לצאת ידי חובת ברכת הדרך על ידי אחרים, וכן נוהגים רבים³⁵, ומכל מקום ראוי להדר ולברך תפלה זו כל אחד לעצמו³⁶.

כשנוסעים לטיול באוטובוס האם אפשר לצאת ידי חובה בתפילת הדרך הנאמרת באמצעות רמקול?

המברך תפלת הדרך באמצעות רמקול להוציא ידי חובה את שאר הנוסעים, אם קולו חזק באופן שגם אם יינטל הרמקול ישמעו את ברכתו על ידי התאמצות, שאז מוכח שקולו נשמע והרמקול אינו אלא מסייע להגברת הקול - השומעים יוצאים ידי חובת הברכה, אם הם מכוונים לצאת ידי חובה, והוא מכוין להוציאם. אבל אם ללא הרמקול לא ישמעו את ברכתו כלל, כגון אלו היושבים במושבים האחוריים של האוטובוס - לא יוצאים ידי חובת הברכה בשמיעתה מהרמקול³⁷.

מדוע ברכת הדרך אינה פותחת ב'ברוך' כשאר הברכות שפותחות ב'ברוך' ומסיימות ב'ברוך'?

הפוסקים דנו מדוע ברכת הדרך אינה פותחת ב'ברוך', שהרי הכלל בידנו שכל ברכה החותמת ב'ברוך' צריכה גם לפתוח ב'ברוך', מלבד ברכה הסמוכה לחברתה³⁸, יש שפירשו שרק בברכות קבועות תיקנו שיהיו פותחות בברוך וחותמות בברוך, ולפי שתפילת הדרך אין לה קבע, שהרי

אין צריכים לאומרה בכל הדרכים אלא אם הולך פרסה ויותר לפיכך אינה פותחת ב'ברוך'³⁹.

ויש שכתבו טעם אחר, שכיון שחתומת הברכה בתפילת הדרך היא "שומע תפילה", הרי שמקור הברכה הוא מתפילת שמונה עשרה, ובברכת שומע תפילה (במקורה) אינה פותחת בברוך כיון שהיא סמוכה לחברתה (לברכת "מצמיח קרן ישועה"), לכן לא תיקנו לנוסח ברכה זו ברכה בתחילתה גם כשהיא אינה סמוכה לברכה אחרת⁴⁰.

טעמים נוספים, לפי שחכמים לא רצו שיאריך להתפלל במקום סכנה, לכן לא תקנו שיפתח ב'ברוך' וסגי בחתימה⁴¹, או לפי שתפילת הדרך הוי ברכה קצרה שאינה פותחת ב'ברוך'⁴².

לסוברים שתפילת הדרך אינה 'ברכה' אלא 'תפילה', הכלל הנ"ל נאמר רק לגבי ברכה ולא לענין תפילה⁴³.

האם יש עניין להסמיך את ברכת הדרך לברכה אחרת כגון ברכה על שתיה או פרי?

מכיוון שתפילת הדרך אינה פותחת ב'ברוך', אע"פ שחותמת ב'ברוך'. יש שמחמת כן החמירו להסמיך את אמירת תפילת הדרך לברכה אחרת⁴⁴. כגון שיאכל או ישתה איזה דבר, ויברך ברכה אחרונה או שיעשה צרכיו ויברך 'אשר יצר' ואחר כך יאמר תפילת הדרך. וכשאין לו ברכה מזדמנת להסמיך - יאמר תפילת הדרך בלי סמיכה⁴⁵.

מה ההבדל בין לך לשלום ובין לך בשלום?

הנפרד מחברו, לא יאמר לו "לך בשלום", אלא "לך לשלום", והטעם שכאשר אומר לו לך בשלום משמעות הכוונה שההליכה בלבד תהיה בשלום, אך במקום חפצו ויעדו לא ימצא שלום, אולם כשאומר לו לשלום משמעותו, שגם הליכתו וגם הגעתו תהיה לשלום ולחיים. גם הנפרד מחברו ושאר שפות יברך במשמעות של לשלום, והיינו שהשלום ילווה אותו בכל אשר יפנה⁴⁶.

20 ופסקים סימן מד דהקשה מדוע אין בה הזכרת מלכות.

21 הגר"ש דבליצקי בתפילת הדרך והלכותיה סעיף כ. וכפי שכתב הראב"ה (ח"א

ברכות פו) שניתן להוסיף בתפילה את הסכנות המיוחדות לאותה הדרך.

22 הגרש"א בהליכות שלמה ח"א פרק כא, הלכה א.

23 אשי ישראל ג, הערה ד, בשם הגר"ח קנייבסקי.

24 שו"ע שם סעיף ד.

25 לבוש סימן קי סעיף ד, משנ"ב שם ס"ק יט.

26 משנ"ב שם.

27 מחצית השקל קי י, האשכול תפילת הדרך.

28 ספר הקנה. מג"א ס"ק י.

29 שו"ע שם סעיף ד.

30 מג"א שם ס"ק יא.

31 משנ"ב שם ס"ק כג. הגרש"א הליכות שלמה כא הערה 11. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב', סימן קי הערה ד, עמוד ז'.

32 טור סימן קי סעיף ו בשם פירוש ר"י.

33 עיין לגבי ברכות ק"ש שו"ע סימן נ"ט סעיף ד, ובמשנ"ב ס"ק טו ולגבי שמו"ע ראש השנה לג, ובשו"ע סימן קכד סעיף א.

34 מהר"ם מרוטנובוג הובא בשו"ע סימן קי שהסמיך אותה לברכה, ראב"ד תשובות

35 פסקי תשובות שם.

36 שו"ת קנין תורה בהלכה ח"ב סי' קי"ט. עיין במשנ"ב הוצאת דרשו בשם גדולי

האחרונים.

37 שו"ת מנחת שלמה לגרש"א איערבך (חלק א סימן ט). יחזו"ד ח"ג סימן נ"ד. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה יא, עמוד יא.

38 ברכות מז, א.

39 ראב"ד תשובות ופסקים. וכעין זה כתב המאירי (בברכות מז, א ד"ה ברכות), שאותן הברכות אינן ברכות קבועות, אלא תקנו להרגיל את האדם לשבח את הבורא ולא דקדקו בהן.

40 תלמידי רבינו יונה ברכות ב, א ד"ה אלא.

41 ראב"ה ברכות סימן פו.

42 רשב"א ברכות יא, א כט, ב.

43 טור סימן רכה בשם ר"י.

44 שו"ע שם סעיף ו. ומשנ"ב שם ס"ק כח.

45 הליכות שלמה ח"א פרק כ"א ס"ק 11, תורת הדרך ז' י"ז, פסק"ת ק"י ז'. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה ח, עמוד ח'.

46 ברכות סד, ע. מהרש"א שם ד"ה אל יאמר. פסקי תשובות שם.